

**Пламен ПАРАШКЕВОВ**

**Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България**

## **„ПОГРАНИЧНА ГЕОГРАФИЯ“ – БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА МЕЖДУ ВЧЕРА И УТРЕ**

Plamen PARASHKEVOV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

### **“BORDER GEOGRAPHY” – BOSNIA AND HERZEGOVINA BETWEEN YESTERDAY AND TOMORROW**

Functioning in the conditions of extremely cumbersome and inefficient administration, lack of economic prospects and mutual distrust between Bosniaks, Serbs and Croats, after years of war, Bosnia and Herzegovina is becoming a country where the idea of a common nation becomes almost impossible. Its cultural and historical borderline position, which traces its path of development since the twelfth century, once again puts it at a crossroads between its yesterday and its tomorrow. Where will it go? Will it restart the fragmentation of the Balkans or it will preserve its territorial integrity? A question whose answer largely depends on the (in)ability of the international community engaged with the fate of Bosnia and Herzegovina, to motivate national communities in its territory for joint future.

**Keywords:** Bosnia and Herzegovina, borderline, national, identity, past, future.

Пробуждането на сепаратистките настроения в Европа през последните няколко години, включително и в нейната западна половина, сочена като модел за организация на международните отношения, е ясен сигнал, че съграждането на европейско интегрирано пространство, в което националните специфики на развитието губят своето политическо значение, все още е визия, отправена към бъдещето. Очевидно е твърде погрешно да смятаме, че нация, национализъм и патриотизъм са категории присъщи на отминала историческа епоха, а не устойчив на времето механизъм за личностна и обществена самоидентификация, основаваща се на съзнанието за езикова, историческа и културна общност. От тази гледна точка, твърде нереалистично би било да разглеждаме националната идентичност просто като архаичен белег за принадлежност в съвременния глобализиращ се свят. Точно обратното, в условията на задълбочаваща се интернационализация на обществения живот националната еманципация се преоткрива като инструмент за съхраняването на индивидуалната и колективна самобитност, традиции и духовност. Процес, който търси упование в легитимиращата роля на държавата. Не винаги обаче, тя съумява да се превърне в среда за неговото развитие, което неизбежно предопределя и дълбоките

кризи на националните общности и идентичности в нашето съвремие. Характерът на общественно-политическите процеси, които протичат на територията на Босна и Херцеговина, днес са показателен пример в това отношение.

Острите междуетнически конфликти отключени с появата ѝ като независима държава в процеса на разпадане на бивша Югославия, още в самото начало превръщат нейното съществуване в твърде проблематично. За съжаление, четвърт век по-късно, Босна и Херцеговина продължава да бъде крехка политическа единица, генерираща конфликтен потенциал на Балканите именно заради неспособността да интегрира националните общности на своята територия. Реалност, детерминирана от множество и различни фактори, някои от които, според нас, твърде съществени.

На първо място, те могат да бъдат потърсени в историческото развитие на земите, формиращи днешна Босна и Херцеговина, протекло на конфликтната граница между Запада и Изтока. Още с появата си през XII в. средновековната босненска държава е подложена на църковното и политическото влияние на Рим и свързаните с него католически владетели, от една страна, и Православната византийска църква и византийския император, от друга. Периферийното ѝ положение спрямо двата християнски центъра не позволява на никой от тях трайно да я приобщи към своята културно-цивилизационна сфера. Докато католицизма и православие се борят за надмощие, съперничеството помежду им трасира пътя за развитието на специфична босненска ерес сред част от населението, която редица изследователи (Ракова-Маринкьова, Желязкова, Йовевска 1994) разглеждат като амалгама, дължаща се на местните особености на религиозния живот и влиянието на богомилското движение.

Същевременно би било твърде погрешно да я възприемаме като белег за оформено народностно съзнание. Независимо че през XIV в. наред с общото название „сърби“ се появява и понятието „бошняни“, с което се назовават вече поданиците на Стефан II, до Късното средновековие не може да се говори за стабилна босненска народност. Както заявяват Ракова-Маринкьова, Желязкова и Йовевска (Ракова-Маринкьова, Желязкова, Йовевска 1994), става дума за население, „което се люшка между съседите си, също славяни – хървати и сърби. Има и местни народностни самосъзнания поради факта, че няма стабилна вековна държавна територия, а босненските земи са непрекъснато поделени“. Подобна историческа конкретика е ясен индикатор за това, че появата на Босна през XII в. е закономерен елемент от политическата фрагментация на средновековна Европа, но не и продукт на етнотериториална консолидация. Обстоятелство, което в значителна степен подсказва особеностите в бъдещото развитие на босненските земи.

Тогава, когато балканските средновековни държави изчезват от политическата карта на Европа, попадайки под властта на Османската империя или Хабсбургската монархия, споменът за собствен държавнотворчески процес

на съставлящите ги народи спомага за съхраняването им от чуждото господство и дава тласък на национално-консолидационните процеси на Балканите. Босна и Херцеговина остава в тяхната сянка. За босненските славяни приели исляма, промяна на статуквото би означавало да загубят мястото си сред господстващата в Османската империя класа. Затова и в следващия австро-унгарски период от историята на Босна и Херцеговина (1878–1918 г.) „тамошните мюсюлмани ратуват за запазване на старите си привилегии, като търсят закрилата и на султана” (Манчев 1995). Същевременно историческата памет на босненските християни – сърби и хървати, е стимул, достатъчен единствено да ги мотивира към обединение със своите, но не и да възкреси спомена за Босна като тяхна родина. В крайна сметка във времето, когато националният въпрос на Балканите е в своята кулминационна фаза – XIX и началото на XX в., утвърдената през годините етнокултурна хетерогенност на босненско-херцеговинските земи не позволява те да се превърнат в държавнообразуваща основа, а за пореден път им отрежда място на погранична, спорна земя, източник на множество конфликти.

Стремежът на Сърбия да постигне своето национално обединение отваря Кутията на Пандора с атентата в Сараево от 1914 г., подпалил Първата световна война. Последвалата поява на Кралството на сърби, хървати и словенци, преименувано през 1929 г. на Кралство Югославия, се оказва конструкция, неспособна да заличи бляноревото от миналото. Утвърждаването на сръбската хегемония в държавното управление кара останалите национални общности да виждат в Югославия силуета на Велика Сърбия, но не и приемлив модел за съвместно бъдеще. Неуспехът им да наложат лелеяната от тях идея за федерация закономерно обуславя един изпълнен с насилие политически живот. Втората световна война само напомня, че част от неговия дневен ред продължава да бъде съдбата на Босна и Херцеговина. Решението на нацистка Германия да даде територията ѝ на своя сателит – свободната държава Хърватска, формира нова среда за кървави междуобщностни сблъсъци.

След 1945 г. опитът от периода между двете световни войни води до създаването на Титова федеративна Югославия. Оказва се обаче, че новата административна уредба на държавата по-скоро консервира, отколкото преодолява съществуващите национални противоречия. Конструирването на Босна и Херцеговина като самостоятелна административна единица е признаване на спецификата на един район, в който мюсюлманският елемент е значителен и който според югославската конституция от 1974 г. получава статут на нация. Но това не отменя трънливия въпрос за поделянето на територията ѝ между двете републики – Сърбия и Хърватска. Още повече, че за сърбите федерализацията на държавата е осъществена на принципа „слаба Сърбия, силна Югославия”, довел до отделянето на почти една трета от тях извън административните граници на самата Сърбия.

Очевидно за времето на своето съществуване Югославия не съумява да се превърне в наднационална държавна формация, способна да интегрира своите граждани. Техните национални стремления остават приглушени зад завесата на глобалното противопоставяне по време на Студената война. Възникналият след нейния край геополитически вакуум генерира мощни центробежни сили в югославската държава. Потисканите десетилетия наред национални противоречия предопределят драматично и продължително във времето реструктуриране на югославското пространство. Трансформирането на административните граници в държавни протича с насилие, невиджано от годините на Втората световна война. Болезнено на политическата карта на Европа се появяват седем нови държави. Много трудно обаче, бихме могли да оценим създалата се реалност като отправна точка за безконфликтното им бъдеще. Извоюваната политическа независимост по никакъв начин не заличава проблемите, които съпровождат тяхното историческо развитие. За Босна и Херцеговина те поставят под въпрос дори запазването на териториалната ѝ цялост. Подобно твърдение, може би изглежда пресилено, но ние считаме, че то не е лишено от основание по няколко причини.

Първо, съществуването на Босна и Херцеговина в днешните граници е резултат не от настъпил катарзис в отношенията между враждуващите страни по време на босненската война, а пряко следствие от Дейтънското мирно споразумение, или с други думи от волята на великите сили. Фактор, който се оказва достатъчен да стопа продължилите близо четири години кръвопролития, но не и да култивира чувството за държавна общност.

Второ, Дейтънският мир формира бюрократична и неефективна система на организация на властта. За десетилетия напред фиксира прехвърлянето на суверенните пълномощия на Босна и Херцеговина към международните структури, отговорни за изпълнението на споразумението, лишавайки я по този начин от каквато и да било свобода на действие по всички основни вътрешнополитически направления. На практика изграденият в Дейтън модел за разрешаване на етнополитическия конфликт изцяло е насочен към организирането на контролирано от наднационални институции държавно образувание (Пономарьова 2012).

Не е чудно тогава защо и днес за сърбите Босна не е нищо повече от едно „недоразумение“. Една трета от населението на страната, те искат, както и по време на босненската война, да се отделят от държавата и да се присъединят към Сърбия. И това не са откъслечни гласове, а официално заявена позиция. Още с обявяването на независимостта на Косово през 2008 г. парламентът на Република Сръбска застава зад становището, че босненската сръбска общност има право да се отцепи от Босна и Херцеговина, ако повечето членове на ООН и преди всичко Европейският съюз признаят независимостта на Косово. Като имаме предвид, че до сега това са направили 112 от 193 страни

членки на ООН и 23 от 28 членки на ЕС, става ясно, че Република Сръбска вече има достатъчно основание да предприеме стъпки отвъд декларативните намерения. Символиката на проведения референдум от есента на 2016 г. съвсем ясно показва, че тя е готова за по-решителни действия. Категоричната подкрепа за това празникът на републиката да остане на 9 януари, датата на която през 1992 г. босненските сърби обявяват създаването на „република на сръбския народ“ в състава на Босна и Херцеговина, носи своето недвусмислено послание.

За по-различно бъдеще настояват и голяма част от хърватите, които са петнадесет процента от населението (според данните от преброяването проведено през 2013 г.). Лидерите на повечето хърватски партии предлагат да се реформира конституцията на страната с цел административно-териториалното ѝ преустройство и прекратяването на маргинализацията на хърватския народ. Според техните представи е удачно Босна и Херцеговина да се трансформира от съюз на две териториални образувания в конструкция от минимум три – мюсюлманско, сръбско и хърватско. Идея, зад която мнозина виждат стремежа за възвраждане на хърватското обединение, съществувало по време на босненската война – Херцег-Босна. Като прибавим към това съпротивата на мюсюлманското мнозинство срещу опитите за прекрояване на Босна и Херцеговина, подкрепящо единствено нейната по-голяма централизация, става ясно, че трите народа имат свършено различна визия за бъдещето на държавата.

И не на последно място, то продължава да бъде твърде неясно заради неспособността ѝ да предложи прогресивен икономически модел на своите граждани. Управляващите органи така и не съумяват да се договорят за основните икономически реформи, изисквани от Международния валутен фонд. Резултатът е видим – БВП от едва 17 млрд. долара, който достига малко над 15% от средното за ЕС на човек от населението (Иванова 2017). Чужди инвестиции почти няма, а кредитите отвън не могат да се използват в контекста на съществуващите спорове. Икономическа действителност, която допълнително ерозира и без това крехкото усещане за държавност.

Функционираща в условията на изключително тромава и неефективна администрация, липса на икономическа перспектива и взаимно недоверие между бошняци, сърби и хървати след години на война, Босна и Херцеговина се превръща в държава, в която идеята за обща нация става почти невъзможна. Културно-историческата пограничност, която трасира пътя ѝ на развитие от XII в. насам, за пореден път я изправя пред кръстопът – между своето вчера и своето утре. Накъде ще поеме? Дали ще рестартира фрагментацията на Балканите или ще съхрани териториалната си цялост? Въпрос, чийто отговор до голяма степен зависи от (не)способността на международната общност, ангажирана със съдбата на Босна и Херцеговина, да мотивира националните общности на нейната територия за съвместно бъдеще.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

**Иванова 2017:** Иванова, М. *Задава ли се нова сепаратистка заплаха? Разпада ли се Босна и Херцеговина?* www.Dnes.bg, 18 ноември, 2017. [**Ivanova 2017:** Ivanova, M. *Zadava li se nova separatistka zaplaha? Razpada li se Bosna i Hertsegovina?* // <<https://www.dnes.bg/redakcia/2017/11/18/zadava-li-se-nova-separatistka-zaplaha-razpada-li-se-bosna-i-hercegovina.359671>> (24.01.2018)]

**Манчев 1995:** Манчев, Кр. *Националният въпрос на Балканите*. София: Ланс. [**Manchev 1995:** Manchev, Kr. *Natsionalniyat vopros na Balkanite*. Sofiya: Izdatelstvo Lans.]

**Пономарьова 2012:** Пономарьова, Елена. *Възли и модели на етнополитическите конфликти в Западните Балкани*. www.Geopolitica.eu, 07 ноември, 2012. [**Ponomaryova 2012:** Ponomaryova, Elena. *Vazli i modeli na etnopoliticheskite konflikti v Zapadnite Balkani*. //<<https://www.geopolitica.eu/spisanie-geopolitika/119-2012/broi4-2012/1759-vyzli-i-modeli-na-etnopoliticheskite-konflikti-v-zapadnite-balkani>> (22.01.2018)]

**Ракова-Маринкьова, Желязкова, Йовевска 1994:** Ракова-Маринкьова, С., А. Желязкова, М. Йовевска. *Босна и Херцеговина*. София: БАН [**Rakova-Marinkyova, Zhelyazkova, Yovevska 1994:** Rakova-Marinkyova, S., A. Zhelyazkova, M. Yovevska. *Bosna i Hertsegovina*. Sofiya: BAN]